

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2009-2 Sayı / Issue: 19

ORTA ÇAĞ AVRUPASININ TOPLUMSAL GERÇEĞİ OLARAK KÖLELİK DÜZENİNİN DİNSEL TEMELLERİ

Kürşat Haldun AKALIN*

ÖZET

Köle sahibi, kölenin kendi özel mülkü olduğunu iddia etmektedir. Kölelikle ilgili eski düşünce, kölenin bir başka şahsa ait olduğunu, başkası için yaşadığını ve çalıştığını, başkasının aracı olduğunu, bu kişinin kendi alışkanlık haline getirdiği kurallarına ve âdet hükmündeki hukuka göre yargılandığını içermektedir. Köle olarak kalmak zorundaydı. Köleliği, haksızlıklara uğramayı hoşnutlukla karşılama öğretene hristiyan hukuku tarafından yalnızca zorunlu kılınmamış ve ihtiyatlılıkla üzerinde düşünülmemiş; bunlarla birlikte, kamu düzeninin ve barışının bir gereği olduğu öne sürülmüştür.

Kölelik bağıyla bağlı olmaları nedeniyle ve efendisinin kendisi üzerinde mülkiyet hakkı olduğu için, kilise hukukçularının görüşleri kesinlikle özgürlük karşıtıydı. Ahlaki iddiaları, eğer köleler özgürlüklerine elde edecek olursa, çok onursuz bir şekilde pek çok suça bulaşacak olmalarıydı. Efendinin hizmetinden çekildiği için; hırsızlıkla ve cinayetle suçlanacaklardı.

Anahtar Kelimeler: Kölelik; Eski Ahit; Yeni Ahit; Kilise Hukuku

ABSTRACT

The slave holder claims the slave as his property. The old idea of a slave is, that he belongs to another, that he is bound to live and labor for another, to be another's instrument and to make another's will his habitual law. He is bound to be a slave; and bound not merely by the Christian law, which thought him enjoys submission to injury, not merely by prudential considerations, but also claims that it is necessary for public order and peace.

Owing to the fact that slaves were bound to slavery bondage and master's has a right of ownership upon them, the canonist opinions were certainly opposite to their freedom. Their moral claim that if slaves will get their freedoms, they commit a lot of crimes very dishonesty. They charged with robbery and murder owing to withdraw from master's service.

Key Words: Slavery; Old Testament; New Testament; Canonist Law

I. GİRİŞ

İnsanlara karşılıksız yardımın yapılmasını, servetin fakirlere dağıtılmasını, alışverişlerde adil fiyatın gözetilerek fazla fiyatın alınmamasını, alınan borca eşit ödemenin mutlaka gerçekleştirilmesini, ister ürün satışında isterse de borcu ödenmesinde gerçekleşen fazladan alınan her miktarı en büyük günahkârlık olarak gören orta çağ zihniyeti; eşitliği, fakirlik anlayışını ve adaleti insanların tamamına ait kılarak uygulamamış; insanlar arasındaki köleliği ve cariyeliği, Tanrı buyruğunun himayesi altına almış ve kutsal kitaba

* Korkut Ata Üniversitesi

dayalı olarak bir düzen getirmeye yönelmiştir.

Bağlandığı özel mülkiyet anlayışına, insanı da katarak, köleyi alınıp satılan bir mal olarak görmekten kurtulamamıştır. İnsanların tamamını kapsayan bir adalet veya merhamet buyruğu, hiç Tanrı sözü olabilir mi? İnsanları birbirinden ayıran, köleye ayrı sahibi olarak gördüğü efendisine ayrı emirler yağdıran; köleye itaati şart koşarken, efendisine de merhameti tavsiye eden, bir Tanrı olabilir mi?

Her şeye rağmen, hristiyanlık 'öldürmeyeceksin' emrini uygulamakla, köleyi serfe dönüştürmede bir aşama kat etmiştir. Ancak, bu gün insanlar arasında köleliği ve serfliği yok eden, bu günleri yaratan yine Tanrı'nın kendisi olduğuna göre, Kutsal Kitaplardaki kölelikle ilgili sözler, nasıl Tanrı'ya ait kılınabilir? Tanrı, birkaç asır sonra yaratacağı günümüzün dünyasından habersiz kalmış olabilir mi ki, cariyeliği ve köleliği buyruklarıyla kabul ederek, bu ilişkilere ilâhi bir düzen getirmektedir?

Kutsal Kitaplarda, bir taraftan, yerilen ve yasaklanan tefeciliğin, köleliğin bir nedeni haline gelmesi ön plana çıkarılırken; diğer taraftan da, bu kölelik ilişkilerinin onay görmüş olması veya açıktan karşı çıkılarak günümüz dünyasının kesinlikle betimlenilmemiş olması; bunların hepsinin Tanrı'dan gelmediğinin ya da Tanrı sözü olmadığını delili sayılmasına neden olmuştur.

Günümüzde bir kimsenin bir başka şahsa ait olarak, insanın özel mülkiyete konu edilmesi onur kırıcı bir iğrençlik olarak kabul edilmiş olsa dahi; orta çağ zihniyeti, kişisel aittliği benimsemiş ve bu bağımlılığa dinsel bir içerik katmıştır. Nasıl ki cariyelik kurumu, ailenin karşısında ve aileyi yıkan bir eğilim içinde varlığını asırlar boyu hissettirmişse ve kendisine dinsel bir temel bulmuşsa; kilisenin nazarında mülkiyet ve kölelik bir bütün olarak düşünülmüş, insanın köle olarak özel mülkün bir parçası haline getirilmesine hiç itiraz edilmemiştir. İlahiyatçılar, her yerde rastladıkları kölelerin utanç verici düşkünlüklerine rağmen İsa ve havarilerinin köleliğin ortadan kaldırılmasına yönelik bir tutum geliştirmediklerini, kabul etmektedirler. Kölelik kurumunu doğrudan doğruya yadsımak ve karşı çıkmak yerine; köleye sabır ve tahammül nasihat edilirken, sahibine de merhamet ve hayırseverlik salık verilmiştir.

Gerçekte, Peter, Paul ve genel olarak havarilerin hepsinde köleliğe karşı bir itiraz çıkmış değildir. Eski Ahdi onaylamış olmakla, Yeni Ahit de kölelik düzenini kutsamış demektir. Bu durumda, İsa'nın gözünde bütün insanların özgür ve eşit olduğu ve dolayısıyla hiç köleliğin olmadığı düşüncesi; köleyi efendisine itaat etmek zorunda olduğunun tavsiyesiyle, önemini ve geçerliliğini kaybetmiştir.

II. KUTSAL KİTABTA KÖLELİĞİN KABULÜ

Eski Ahit, köleliği kabul etmiştir. “Kenan’a lanet olsun, köleler kölesi olsun kardeşlerine. Kenan, Sam’a kul olsun. Kenan, Yasef’e kul olsun. Köleleriniz, cariyeleriniz çevrenizdeki uluslardan olmalı. Onlardan köle ve cariye satın alabilirsiniz. Ayrıca, aranızda yaşayan yabancılara çocuklarını, ister ülkenizde doğmuş olsun ister olmasın, satın alıp onlara sahip olabilirsiniz. Onları miras olarak çocuklarınıza bırakabilirsiniz. Yaşamları boyunca size kölelik edecekler. Anca, bir İsraili, kardeşine efendilik etmeyecek, sert davranmayacaktır. Eğer İbrani kardeşlerinizden bir erkek ya da kadın size satılırsa, altı yıl size kölelik edecek yedinci yıl onu özgür bırakacaktır.” (Kutsal Kitap, 2004; 10-11, 155, 237)

Yeni Ahit, kölelik düzenini onaylamakta, kölelere sabır ve itaati tavsiye etmektedir. “Kölelik boyunduruğu altında olanların hepsi kendi efendilerini tam bir saygıya layık görsünler ki, Tanrının adı ve öğretisi kötülenmesin. Ey hizmetkârlar, efendilerinizin iyi ve yumuşak huylu olanlarına değil, ters huylu olanlarına da tam bir saygıyla bağımlı olun. Haksız yere acı çeken kişi, Tanrı bilinciyle acıya katlanırsa, Tanrı’yu hoşnut eder. Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin her sözünü dinleyin. Bunu, yalnız insanları hoşnut etmek isteyenler gibi göze hoş görünen hizmetle değil, saf yürekle, Rab korkusuyla yapın.” (Kutsal Kitap, 2004; 1520, 1559)

Bu ve bu gibi anlamdaki sözler, İsa’nın, Paul’un ve bütün havarilerin gözünde kölelik olmadığı halde, dünyada kölelik hiç de yadsınılmayan bir gerçek olarak kabul edilmiş bulunduğunu göstermektedir. Seneca, insanların, birer yurttaş olarak değil, ahlaki bir ruhanilik içinde eşit olduklarını ilan ettiği halde; Paul, insanların İsa’nın nazarında eşit olduklarından başka hiçbir söz söylemiş değildir. Seneca, efendi köleye, kendisine bir köle olarak nasıl davranılmasını istiyorsa, öylece davranılmalıdır (Wiedemann T., 1981; 164) derken; Peter ile Paul, sadece, efendiye iyilik içinde davranması öğütlenmiştir.

Havariler, kölelerin efendilerine itaat etmelerini, içinde buldukları bu kötü ve çetin koşullara sabırla tahammül etmelerini öğütlemişlerdir. Köleliğin bu biçimi, okulların ahlaki öğretilerinde sistemleştirilerek durağan bir hale getirilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık olarak 18. Asrın sonuna kadar göze çarpan her hangi bir değişiklik ya da düzeltme yapılmaksızın, kölelik, etkisini sürdürmüştür. Kölelikle ilgili, ilk hristiyanlığın bu öğretisi, aynı yorumlar içinde protestan seçkinler tarafından da benimsenmiştir.

Seneca’nın tutumu ile ilk hristiyanların köleliğe olan yaklaşımı arasında fiili yönden benzerlikleri çok fazladır. Kişinin özel mülkiyetin bir konusunu oluşturarak köle edilmesinin insanlık vicdanına aykırı olduğunu, bir kurum olarak köleliğin yıkılmasının kaçınılmaz hale geldiğini açıkça bildirmek yerine;

gözle görünen halleriyle esaret içinde bulunmalarına rağmen, kendilerini ruhani anlamda özgür kılarak bireysel niteliklerini ulvileştirebileceklerini önermişlerdir.

Havarilerin köleliğe bakış tarzları ile kilise babalarının mülkiyetle ilgili görüşleri arasında hiçbir fark yoktur. İsa'nın nazarında zengin ya da fakir, benim ya da senin gibi bir anlayış bulunmamaktadır. Mükemmel haliyle hristiyanlık, mülkiyete konu olan her şeyi bütün insanlara ait kılmıştır; ancak ne yazık ki, toplum içinde mülkiyetin uygulanmasında, mülkiyetin insan hukuğundan kaynaklanmasını ve meşru kılınmasını esas almıştır.

Böylece, kilise babalarınca kınanılan köleliğin ilahi hukuka aykırı olduğu öne sürülmüş olmasına karşın, insan hukukuyla tam bir uyum içinde bulunduğu dikkate alınarak, sessiz kalmıştır. Kilise babaları, kölelerin içinde buldukları haysiyet kırıcı hallerine karşı çıkmalarına, mülkiyete yönelik eleştirilerinde çok büyük ölçüde rastlanılmaktadır. Eski kilise düşünürlerinin köleliğin ve özel mülkiyetin arasında çok yakından bir bağ kurmuş olmalarına, Lactantius'un aşağıdaki parçasında çok ikna edici bir şekilde rastlanmaktadır.

‘İnsanı yaratan Tanrı, kişilerin her yönüyle eşit olmalarını dilemiştir. Yaşama koşununun, herkes için eşit olarak gerçekleşmesi gerektiğini kabul ettirmek istemiş; sonsuz aklıyla eşitliğin ruhaniliğini tasarlamış, herkese sonsuz yaşamı vaat etmiş, hiçbir kimseyi cennetteki hoşnutluktan ve haklardan yoksun kılmamıştır. Tanrının nazarında hiç kimse köle değildir, hiç kimse efendi de değildir. Hristiyan olarak, aynı babanın eşit haklara sahip bulunan çocukları olduğuna inanılmıştır.

Adalet ve vicdan duygusundan yoksun kalmış biri dışında, Tanrının gözünde fakir olan kimse yoktur; zihni ve tavri erdemle dolu inançlı bir kimse dışında da zengin yoktur. Zenginler arasında değilsin, fakirler kitlesinden gelmekte; bu, kölelerin ve efendilerin olmadığı bir anlayıştır. İnsanlar arasında farklılıklar var mıdır? İnsanlar arasında farklılık yoktur, herkesin birbiriyle eşit olduğuna inanılan kardeşlik anlayışından başka karşılıklı olarak kıyaslanacak bir değer de bulunmamaktadır.

İnsana değer katan her ne varsa, bedensel değil ruhsal bir nitelik taşıdığından ne kadar farklı bedensel koşullar altında bulunulursa bulunulsun; inançlı bir kimsenin sahiplendiği hiç kölesi olamaz, kendisini efendi olarak hükmedici hissedemez; ancak, her iki zümrenin de varlığını kabul etmek durumundayız, ruhta kardeş olduklarını onlara bildirmek mecburiyetindeyiz, dinde herkes kölenin ya da efendinin akranıdır.’ (Wiedemann T., 1981; 176)

Böylece, köleliğin dinen takdis olduğu açıkça bildirilmektedir; tıpkı

fakirlikte olduğu gibi kölelik de, Tanrının insanlarda görmek istediği erdemlerden olan alçak gönüllülüğün ve boyun eğmenin, sabır ve tahammülün uygulanmasına fırsat sunmaktadır.

Kölelik kurumuna karşı en ilginç yaklaşım, Âdem ile Havva'nın günaha girmesinin bir sonucu olarak insanlığın Tanrı tarafından cezalandırılması şeklinde köleliği dinen de benimsemiş olan Augustine'den gelmiştir (Stuart R., 1965; 152). İlk kutsal insanlar, krallar değil, çobanlardır. Tanrı, içlerinde hükmetmiş, arzuladığı yaratıklar düzeninin esaslarını bildirmiş, ailede günahkarlığın ne demek olduğunu kesin olarak açıklamıştır.

Kölelikle ilgili olarak, günahkârlığa düşüş şeklinde düşüncelere sahip olmuşlardır. Bu nedenle de, vahiy yazılarda Nuh'a gelinceye kadar, kendini gücendiren oğluna yaptığı bedduasından başka, kölelik kelimesine rastlanılmış değildir. Kölelik bir suçtur, yaratılış değildir, işlenmiş olan suçun karşılığında layık görülümüştür. Günahkârlık, köleliğin anasıdır; günahkârlığın ilk ortaya çıkardığı sonucu, insanın bir başka insan üzerinde bağımlılık kurması, kendisine itaat etmeye zorlamasıdır

Ayrıca, Augustine, köleliğin, savaş sonrası girişilen fetihler sırasında edinilen bir ganimet olduğu fikrini de haklı bulmaktadır. Augustine *'kölelik, Tanrının ulaştığı zaferinin hakir bir sonucudur, günahları kölelikle yok ederek kişiyi ıslah eder veya cezalandırarak ibret kılar'* (Buckland W.W., 1948; 183), demektedir.

Augustine'nin köleliğe yönelik tutumunun analizi, gerçekte, Eski ve Yeni Ahdin yaşanılan çağa uyarlanmasından başkaca bir anlamı taşımamaktadır. Augustine'nin kölelik teorisinde, aşağıdaki notları dikkat çekicidir. *"Kölelik, doğanın yasasına göre adaletsiz bir kurumdur. Kölelik kurumu, Aristo'nun öğretisinin tam zıttı olduğu halde, Stoacı felsefeyle tam bir uyum içinde bulunmuştur. Kölelik, kesin olarak, insanlığın bulaştığı günahkârlığının bir sonucudur."* (Buckland W.W., 1948; 189)

Köleliğin, kişiye layık gördüğü bir Tanrı cezası olduğu düşüncesi, yeni bir prensiptir ve özellikle de Augustine tarafından geliştirilmiş, benimsettirilmiştir. Augustine, kölelik ilkesinin temelini, doğal eşitsizlikte veya savaşın acımasızlığında değil, insanların bu dünyadaki günahkârlığının karşılığında bulmuştur.

Kölelik, belirli bir döneme ait geçici olumsuz bir hal değildir, yarı ortadan kaldırılması gereken bir yapı da olmamalıdır, toplumsal bir devrim yoluyla kökü kazınılacak olan rahatsızlık konusu da değildir. Kölelik, insanlık doğasının fesatlık içinde yoğrulmasının ve günahkarlık içinde Tanrıya karşı

umursamazlığının bir sonucu olduğundan, giderek doğal sayılmakta ve kalıcı bir nitelik kazanmaktadır. Kölelik, günah işleyen kişinin uğradığı bir son değil, günahı yok eden ve kötülüğü ortadan kaldıran İsa tarafından sona erdirilecek olan bir şey de değildir. Augustine'e göre kölelik, toplumun varlığı kadar kurumsal gerçekliliğini de devamlı kılan en önemli bir etmendir.

Kutsal Kitaplarda bolca örneklerine rastlanılan, kişinin yasaya uymayan davranışları nedeniyle Tanrının öfkesini üzerine çekerek; depremlerle ve doğal afetlerle, kıtlıklarla ve susuzluklarla, hastalıklarla ve saldırttığı hayvanlarla Tanrının cezalandırma yoluna gitmesinin, özel bir yorumu, kölelikle Augustine tarafından yapılmıştır. Yazılarının hiçbir yerinde Thomas Aquinas, kilise babaları ile ilk dönem filozofların kölelik sorunuyla ilgili tutumları arasındaki bağıntıyı ve uzlaşmayı bu kadar açık bir şekilde kurmuş değildir.

III. DOĞAL BİR DÜZEN OLARAK KÖLELİK BAĞI

Kölelik konusuyla ilgili söylediği sözler, çalışmasının pek çok bölümünde de sınırlı olarak yer almış olmasına rağmen; bunların derlenerek bir bütün halinde irdelenmesi durumunda, kölelik kurumunu meşru gördüğü ve toplumun devamlı bir yapısı sandığı, varılan sonuçları arasındadır. Köleliğin, toplumsal bir gerçek olarak kalacağı ve hiç ortadan kaldırılamayacağı görüşüne, Aquinas'ın yanı sıra, Augustine'de, Aristo'nun yazılarında ve Romalı hukuk bilimi uzmanlarının yargılarında rastlamak mümkündür. Aquinas'ın Summa Theologia isimli eserinde öne sürülen görüşler ile Augustine'in fikirleri arasında tam bir uzlaşma ve benzerlik bulunmaktadır.

Aristo, kölelikle ilgili düşünceleriyle, orta çağ batı ilahiyatını derinden etkilemiştir. *“Bir köle yalnızca efendisinin kölesi değildir, fakat bütünüyle efendisinin mülkiyeti altındadır. Efendi, kölesinin efendisidir. Hayvanlar, sahiplerine akıllarını işleterek değil, söz dinleyerek hizmet ederler. Kölelerin kullanılması, evcil hayvanlarınkinden hiç ayrılmaz; biz her ikisinden de bedensel gereksinimlerimizin giderilmesinde yararlanırız. Doğa, özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamıştır. Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü; özgür kişiler ise, bu çeşit işlere yarayamayacak biçimde dimdik yaratılmıştır.*

Kölelerde benlik saygısı, cesaret, adalet ve bu türlü erdemler olabilir mi; yoksa vücutlarının hizmet etme niteliğinden başka bir şeyleri bulunmaz mı? Kölelerde bu erdemlerin olduğunu söylersek, o zaman özgür kişilerden nasıl ayrılacaklar? Bir kölenin işlevinin, aşağılık ödevleri yerine getirmek olduğunu görmüştük. Dolayısıyla ondan beklenen erdem, pek büyük olmayacak.” (Aristo, 2002; 12, 14)

Augustine, bütün insanların günahsızlık halinde eşitliği bulunmakta

mıdır, sorusuna; insanlar cinsellikte, bilgide, adalette, bedensel yeterlilikte nasıl eşit değillerse, günahkârlıkta da farklılık göstermektedir diye yanıt vermektedir. Bu gibi eşitsizliklerden yalnızca kölelik, günahkârlığın bir sonucu sayılmaktadır. Kendi ifadeleriyle, 'günahsız olarak yaşayabilseydik, hepimiz eşit olurduk' (Buckland W.W., 1948; 186), demektedir.

Gregory, kölelikten kaynaklanan eşitsizliği, 'erdem ile ahlak bozukluğu arasında var olan eşitsizlikle bir tutmuştur. İnsanlığın düştüğü günahkarlık eğilimi, Tanrının bir cezası olarak, bazı insanları diğerlerinin hükmü altına almış, kişisel olarak da bağımlı kılmıştır', (Garlan Y., 1988; 79) şeklinde açıklamıştır. Kölelikle ilgili düşüncelerinin bir kısmında, Aquinas, siyasal egemenlik ile despotik itaat arasında bir ayırmda bulunmuş; siyasal egemenliği, günahsızlık halinin bir sonucu olabileceğini, önermiştir.

Aquinas, şunları söylemektedir. "Hükümetin iki yönlü anlamı bulunmaktadır. Birincisinde, ceza olarak verilen ömür boyu iş mahkûmiyeti de devamlı olan köleliği kapsayan hükmetmede, bir kimse diğer bir şahsın hükmü altına girmekle, köleliği de başlamış olur. İkinci şekildeki hükmede, iş dolayısıyla hür adamları idare ve yönlendiren bir kimseye de idareci denilmektedir. Kölelikle ilgili yönetiminde, hükmeden kimse, günahsızlık hali içinde hükmetmeyebilir; ancak, hür insanların görev takibinde, suçsuzluk ilkesi üzerinde emir vermelidir." (Garlan Y., 1988; 167)

De Regimine Principum isimli eserinde Aquinas, Augustin'in kölelikle ilgili neredeyse tüm görüşlerini kabul eder gözükmektedir. Nitekim bu eserde, 'insanın diğer bir insan üzerindeki hakimiyeti, doğanın yasasına göre kurulmakta veya Tanrı tarafından izin verilerek ya da koşulları önceden sağlanarak düzen altına alınmakta, böylece bu sorun kesin olarak bir çözüme kavuşturulmaktadır. Şayet, köleliğe giden bir boyun eğme ve itaat aracılığıyla hükmetmeye yönelirse, günahkarlığa giriliyor demektir. Eğiticilik ve yönlendiricilik işlemiyle bağlantılı bir şekilde hakimiyet kurulmak isteniyorsa, en doğal olan yol takip ediliyor, demektir.

Ayrıca, Aquinas, tıpkı Augustine gibi, köleliği, günahkarlığın bir sonucu olarak görmekte, ancak, hür olduğu halde günah işleyen bir kimsenin zamanla köle haline neden gelemediğini veya doğduğu andan itibaren köle olan bir çocuğun işlediği hangi günahından dolayı kölelikle cezalandırılmış olduğunu, kesinlikle açıklayamamaktadır. Bundan dolayı, Aquinas, Augustin'e ait olan 'kölelik günahkarlığın bir sonucudur' (Garlan Y., 1988; 164) şeklinde görüşü benimsediği halde, Aristo'nun adaletle ilgili fikirlerini köleliğe uyarlamaktan geri kalmış değildir.

Summa Theologia isimli eserinin bir bölümünde bu sorunun

irdelenmesine yönelmiş, doğal hukukla benzerlikler taşıyan uluslar hukuğuyla ilgili bir itiraza karşı yanıt verirken, *'insanlar arasındaki kölelik doğaldır, filozoflara göre doğuştan gelen kölelik onların içinde buldukları koşulları belirlemektedir'* (Josiah P., 1969; 436) demektedir. Artık kölelik, uluslar hukuğuna göre değerlendirilmiş ve gayet doğal sayılmıştır. Bundan dolayı da, kişiyi ve neslini köle kılan ulusların hakkı doğal bir hak olarak takdis olmuştur.

Tanrının gözünde herkes eşittir, köle-efendi diye bir ayırım yoktur inancı; insanın günahkar yaratılışının bir karşılığı olarak kölelik Tanrı tarafından mukadder kılınmıştır, kölelik bu toplumsal düzenin değiştirilemeyen yapısıdır gibi (Stuart R., 1965; 74) yorumlar havada kalmış, etkisizliğiyle değersiz bir hale gelmiştir. Hiçbir kilise ilahiyatçısı kölelik kurumuna doğrudan cephe almamış, köleliği toplumun varlığı açısından zorunlu gördükleri için, dine göre köleliğin neden var olduğunu açıklamaya çalışmıştır (Barnes A., 1969; 33). Zaten çeşitli metinleriyle kutsal kitaplar da, köleliği onaylamakta, kölelik düzenine dinsel bir içerik katmaktaydı. Doğal hukuk ilahi hukuğu alt etmiş, kölelik bir mülkiyet hakkı olarak asırlar boyu hristiyanlık tarafından kabul görmüştür.

Roma düzeni içinde köleliğe karşı açıkça bir tavır almamış olan İsa'nın, kölelik karşısında sessiz kalmış olması, sonradan kölelik bağının takdis olmasına neden olmuştur. Böyle bir itiraza karşı bir yanıt vermek üzere Aquinas, mülkiyet haklarının yönetiminde, mutlak doğallık ile ne dereceye kadar doğal kılmak arasında bir ayırım yapmıştır. Bundan sonra da, köleliğin işgal ettiği çok özel bir farklılığa dikkatleri çekmiştir. Bütünüyle dikkatle düşünülecek olunursa, bu özel durumdaki insanın, diğer bir insana göre köle sayılmış olması doğal bir nedenden dolayı görülecek, kölelikle bir başkasına bağlanılan kişi daha yararlı bir hale gelecektir (Pinley M.I., 1980; 71).

Kölelik koşulları içinde yararlı kılınmış olan bu insan, akıllı bir insan tarafından idare edilmekte ve denetim altında tutulmaktadır; düşünürlerin de belirttiği gibi, akıl emrine giren köle, karşılığında, efendisine ömür boyu hizmet etmekle yükümlü kılınmıştır (Murray G., 1989; 94). Bundan dolayı, her ne kadar kölelik uluslar hukuğu kapsamında tamamıyla doğal kılınmışsa da, bu ikinci hali nedeniyle de yararlı görülmüştür. Düşünceleriyle Aquinas, bütünüyle olmasa da kısmen Aristo'nun kölelikle ilgili görüşünü benimsemektedir (Garlan Y., 1988; 165).

Aquinas, *'De Regimine Principum'* isimli eserinde, Aristo'nun görüşünü benimsemeye daha da ileri gitmiştir. *"Doğa, diğer şeylerde olduğu gibi insanların kendi arasında da derecelendirmelere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Doğanın zorunlu gördüğü ve derecelendirdiği bu zümrelere, üstün veya aşağı durumdaki insanların halleriyle rastlamaktayız, hakimiyetin her*

kademesinde üstün olan ile aşağıda kalanlar arasında kurulmuş uyumlu bileşimi görmekteyiz. Tanrı insanları farklı kılarak adaletini göstermiştir.” (Josiah P., 1969; 441)

Bu bileşim içinde, beden ile zihin arasında kurulmuş bulunan bağıntıya, aklın güçlerinin diğerleriyle olan kıyaslamasına rastlanılmaktadır. Çünkü insanlar içinden bir kısmı, anlayışlarıyla ve iradeleriyle, emretme düşkünlüğüne muktedir bulunarak hareketi yönlendirmekte, diğerleri ise bu kimselere itaat ve hizmet etmekle yükümlü kılınmaktadır. Bundan dolayıdır ki, bazı insanların, doğanın işleyişine göre köle kalmaları kaçınılmaz olmuştur. Doğanın aksaklığı nedeniyle bazı insanlar aklının farkında değildir veya bunlara muhakemede bulunma yeteneği verilmemiştir. Böylece, aklını kullanmamaları sonucunda, doğal hukukun kaçınılamayan bir gereği olarak bu kimseler, köleliğe özgü işlerde çalıştırılmaya ve bir başkasının iradesi altına girmeye mahkûm edilmişlerdir. Onların bu bağımlılıkları, aslında, doğal hukuk diye nitelendirilen ilişkiler bütünü temelinin oluşturmaktadır.

Aynı eserin bir diğer bölümünde, Aquinas, fatihlerin işgal ettikleri ülkeler halkını köle yapmalarını, gençlerini ailelerinden söküp çıkartarak köle pazarlarında alınıp satılmalarını ‘fatih hakkı’ diyerek, dinen takdis etmiştir. Aquinas, o dönemde her hangi bir kimse köleliği ne ölçüde benimsemiş ve uygulanmasına razı olmuşsa, kendisi de aynı nedenlerden dolayı, o derecede meşru kılmıştır. Aristo ile uzlaşarak, köleliğin doğallığını benimsemiş; Augustine ile hemfikir kalarak köleliğin, insanoğlunun günahkar yaratılışının bir sonucu olduğu inancını onaylamıştır; Romalı hukuk bilginleriyle uyum içinde bulunarak savaş sonrası ulaşılan zaferle veya kabul ettirilen koşullarıyla köleleri bir tür ganimet malı olarak görmüştür (Garlan Y., 1988; 169).

Augustine ve Aristo’da olduğu gibi; Aquinas da, köleliği kaçınılmaz ve adalete uygun bulunduğunu açıkça söylemektedir (Buckland W.W., 1948; 192). Aquinas’a göre, insanlar, bir kısmı itaat ederek bağımlı kalanlar ve diğer bir kısmı da hükmederek kendi iradesi altına alanlar olmak üzere, iki ırktan gelmektedir. Kişisel bağımlılığa mahkûm edilen kölelerin, içinde bulunduğu koşulların kökenini, yaratılıştan gelen günahkarlık oluşturmaktadır. Doğuştan gelen ve insanın hamurunda bulunan bu günahkarlık eğilimi, hür olma ve eylemine kendi iradesini hakim kılma özgürlüğünü, bir ceza olarak, kaybetmesine neden olmuştur.

Ayrıca, Aquinas, köleliği dünyanın kalıcı bir kurumu olarak görmekle kalmamış, Âdem ile Havva’nın cennetten çıkarılarak yeryüzüne indirilmesiyle birlikte insan nesline bulaştırdığı günahın da sonuçlarından biri olarak takdis etmiş; bu iki etmenin birlikte dikkate alınması sonucunda, köleliği bütünüyle meşru kılmış, o dönemin tüm kölelik yasalarını dinen uygun göreyek

onaylamıştır. Savaş, kaçınılmaz bir hal aldığı anda; Tanrı galip gelecek olanı doğrudan kendisi seçerek onu zafere ulaştırdığında, mağlup için geriye kalan tek şey, yenilginin sonuçlarına katlanmak olacaktır. Yenilginin sonuçlarından birisi de, fatihın, yaşam üzerinde, kişiler üzerinde ve fethettiği bu ülkeye ait mülkler üzerindeki mutlak iyelik hakkıdır.

Aquinas, 'De Regimine Principum' isimli eserinin bir başka bölümünde, insanın kölelik koşulları ile özel mülkiyet hakkı arasında doğrudan bir benzerlik kurmuş; bir kimsenin, kendine ait kıldığı özel mülkü üzerinde nasıl mutlak bir kullanıma hakkı bulunuyorsa, bu iyelikleri arasında yer alan köleyi de o güç ve yetkiyle kullanabileceğini kabul etmiştir.

“Doğal hukuka göre, bir şeye iki şekilde sahip olunabilir. Birincisinde, doğa bu şekilde kullanmaya zorunlu kılmış olduğundan; bir kimse başkasına zarar vermediği sürece, bu bağımlılık doğal sayılmaktadır. İkincisinde ise, doğa, bu eğilimin zıddını oluşturmuş değildir; bundan dolayı da denilebilir ki, doğa insana doğuştan bir elbise vermemiş olduğundan insan dünyaya çıplak gelmektedir, ancak giyinince görünmektedir ki, elbise giydirmek bir hünerdir.” (Josiah P., 1969; 453)

Kölelik konusuna bu çerçevede bakılacak olunursa, sahip olunan her şeyin ortaklaşa ve evrensel özgürlük içinde elde olunduğu söylenirse, doğal hukuka ters düşmüş olunmaz. Çünkü aklın muhakeme gücüyle konuyu irdeleyecek olursak, mülk ile kölelik arasında doğa tarafından öngörülmüş bir ayrılığın ya da aykırılığın bulunmadığı sonucuna varırız. İnsan aklı, doğanın zorunlu kıldığı koşullar temelinde, insan yaşamının yararı uğruna köleliği tasarlamış ve yerleştirmiştir. Bu yönüyle doğal hukuk, ayrıca değiştirilecek de değildir.

Aristo mantığı ile Augustine ilahiyatı bir bütün oluşturarak, köleliği benimsemekte, orta çağ toplumsal düzeninin bir parçası haline getirmektedir (Buckland W.W., 1948; 126). Egidius Romanus, kölelikle ilgili konuda ayrıntıya inmekte tam bir ustalık göstermiştir. Egidius ne yapmalıdır? İnsan hürriyetine karşı çıkan Aristo ve Augustine'i düşüncede birleştirmektedir. Augustine, Tanrı tarafından kurulan ilk düzende, şeytan tarafından aldatılmasıyla insanın bu doğal halinden çıkarılarak, eylemine kendi iradesini hakim kılma yeteneğini kaybettirildiğini, açıkça bildirmektedir. Augustine, biri özgürlüğü zihinde tasarlayan ve bunu uygulattıranlar ile diğeri de kölelik ederek denileni yerine getirenler olmak üzere, insanlığın iki ırktan oluştuğunu bildiren Aristo'nun fikrini tamamıyla benimsemektedir (Buckland W.W., 1948; 147).

Köleliğin doğal bir zorunluluk olduğu, kölelik yasalarının tamamıyla meşru olduğu konusunda, Augustine ile Aristo, tam bir uzlaşa içindedir.

Savaşta zafer hakkı üzerine kurulan insanların köleliğe düşürülmesinin, fethedilen ülkedeki gençlerin ailelerinden söküp alınarak köle olarak fatihlerin eline verilmesinin, köle pazarlarında satılmasının kaçınılmaz olduğu konusunda, Augustine ile Aristo görüş birliği içindedir. Kölelik konusundaki temel düşünceleri, kendi yaşamları için başkalarının özgürlüğünden vazgeçilmiştir, şeklindedir. Bir ülkenin topraklarını savunma hakkı meşru kılınmış, korkaklığın korkunç sonuçları hakkında savaşa gidenler uyarılmış, savaşçıların fetih arzuları böylece kamçılanmıştır.

Aristo, Augustine, Egidius Romanus ve Aquinas'ın kölelikle ilgili fikirleri, sonraki Skolastikler tarafından da bütünüyle benimsenmiştir. Orta çağın ilahiyatçılara göre, Tanrıya, günaha ve insana bağımlı kalmak üzere üç tür kölelik bulunmaktadır (Bloch M., 1975; 46). Kendini Tanrıya adayanların köleliği bütünüyle iyidir; günaha düşkünlükle ortaya çıkan kölelik her yönüyle kötüdür. İnsanın insana olan köleliği ise, Roma hukuğu tarafından oluşturulmamış, ancak uygun bulunarak bir düzen altına alınmıştır.

Bir kimsenin köle haline gelmesinin dört yolu bulunmaktadır: köle bir anneden doğmuş olması, savaşta esir olarak ele geçirilerek savaş ganimeti arasında yer alması, azatlı bir köle iken belirli bir suç işleyip yasa tarafından yeniden kölelikle cezalandırılmış olması, köle iken sahibi tarafından bir başkasına satılması veya hediye olarak sunulmasıdır.

Kilisenin insanın insana olan kişisel bağımlılığını kutsamış olmasına rağmen, merhametli davranmayı ve azat etmeyi özendirilmiş olmasıyla, Roma imparatorluğu döneminde var olan köleliğe karşı zulümlerin pek çoğu ortadan kalkmıştır. Orta çağlardaki kölelik, giderek serfliğe yaklaşmış, böylece de kölelikten özgür işçiliğe geçiş için önemli bir adım atılmıştır. Üstelik efendinin köle üzerindeki hakları, hizmetinden yararlanma biçimleri en ayrıntılı ve en belirgin biçimde düzen altına alınmıştır. Eskinin beden üzerinde efendinin mutlak hakkı, bütünüyle yok olmuştur. Thomas Aquinas, bu gibi şeylerde, insan eylemlerinin ve nesnelere idaresinde kişisel bağımlılık konusu, aklın üstünlüğünden kaynaklanan ve aklını iradesine hakim kılabilme yeteneğine dayanan, üstünlük konumuna itaat etme zorunluluğundan, ortaya çıkmıştır.

Nasıl ki, savaşta olsun olmasın her nefer komutanına ve verdiği emirlerine bağlı kalmak zorundaydı; bir köle de, yapmakla yükümlü kılındığı hizmetlerinde efendisine bağımlı kalmak mecburiyetindedir. Katolik Ansiklopedisi'ndeki kölelikle ilgili maddede, '*kölelik, insanlar arasındaki doğal eşitliği ortadan kaldırmış değildir*' (Bloch M., 1975; 39), denilmektedir. On sekizinci asır öncesindeki konuyla ilgili öğretilerine bakıldığında, Katolik Ansiklopedisinin bu ifadesi, hiç de yadırganmamalıdır. Katolik öğretilere göre, köle olan bir kimse, kendi köleliğinin, bağımlı olduğu kişinin üstünlüğünden kaynaklanmış olduğunu ve bu üstünlüğe de itaat etmesi gerektiğini anlamış

olmalıdır; bir kimsenin diğerleri üzerindeki efendilik hakkı, bu kimsenin, yapılacak işleri mükemmel bir şekilde yerine getirilmesindeki kudretinden kaynaklandığını kabul etmiş olmalıdır.

IV. KİŞİSEL TESLİMİYET BAĞI OLARAK KÖLELİK

Orta çağ ilahiyatçılarının öngörülleri sayesinde, kölelik hakkı belirsizlikten çıkmış, köle kullanma hakkının sınırları açıkça belirlenmiş, kölelik düzeni kesinleşmiş durumdadır. Kölenin bedeni, tıpkı bir öküzün bedeni gibi efendisinin mutlak iradesine teslim edilmiş değildir. Efendi, kölesini öldüremez, hiçbir organını kesemez ve onu sakat bırakamaz, Tanrının yasasına aykırı bir şekilde kölesini asla kötüye kullanamazdı.

Dünyevi kazançlar, kölenin efendisine itaat etmesinden kaynaklanan ve köleyi efendisine ait kılan çalışması üzerine dayanmaktadır. Ancak, efendisi de, yaşaması için gerekli olan şeyleri kölesine sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Diğer taraftan, bazen öne sürüldüğü şekliyle, Aquinas tarafından savunulan kölelik anlayışında; köle olan kişinin gerçekte köle olmadığı, iş gücüne kendine bağımlı kılarak kullanan ile bu çalışmaya razı olan kişinin arasında kurulmuş bir ilişki olduğu fikri, gerçeklerle pek bağdaşmamaktadır.

Böyle bir yorumlama, Aquinas'ın adaletle ilgili araştırmasının bir paragrafında açıklıkla şöylece ifade edilmektedir: *“Bir köleyi, efendisini terk etmeye kandırıp ikna etmek, efendisine karşı incitici bir haksızlık ve ziyankarlıktır. Köle, efendisinin mülkü olarak kabul edildiğinden; bir kölenin efendisini terk ederek hizmetinden vazgeçmesi, hırsızlıktır.”* (Josiah P., 1969; 451)

Robinson STUART, 'Kölelik' (1915) isimli eserinde, kölelerin yaşadığı koşulları şöylece betimlemektedir.

“Tanrıdan geldiği iddia edilen ilahi emirlerle de, kölelik ilişkileri bir düzen altına alınmıştır. Romalılarda olduğu gibi, efendisinin, kölesini satmaya olduğu kadar, hiç sebepsiz yere öldürmeye de hakkı olduğunun benimsenmesi; değişik kültürlerde, farklı derecelerde kabul görmüş, dinsel yönden de geçerli kılınmıştır. Örneğin, ortada hiçbir neden yokken durduk yerde kölenin öldürülmesi halinde, köleyi öldüren kişinin, bu kölenin bedelini sahibine ödemesi halinde, tüm sorumluluktan kurtulmaktadır. Cariyelerin durumu, kölelerden çok daha kötüdür. Cariyelerin kökeni de, fetihler sırasında esir edilen kadın veya kızlardan oluşmaktadır. İşgal edilen ülkede hükümdar kızı dahi olsa, cariyeler, fetihlerin malı sayılmaktadır. Bir mal sahibi, malında nasıl tasarruf sahibi ise; bu cariyeler üzerinde de aynı mülkiyet hakkına sahip olarak; cariyeleri kendi özel hizmetlerinde kullanmak, odalık yapacak şekilde yetiştirmek, istedikleri kimselere satmak veya hediye olarak sunmak,

serbestliğine sahiptiler. Belirli yaşa gelen çocuk cariyelerin sonu, efendisi tarafından odalık haline gelmekti. Odalık olarak efendisiyle girdiği cinsel ilişkiden çocuk sahibi dahi olsa; odalık olarak satılmaktan veya hediye edilmekten kurtulan cariyeye, yok denecek kadar azdır. Dünyaya yayılan bütün semavi ve tek Tanrılı dinlerin, bu kölelik ilişkisini onaylamış ve şeriatinde düzenleyici hükümleri getirmiş olması, son derece ilginçtir. .” (Stuart R., 1965; 94-95)

Eşya, kişi ya da çalışma olsun belirli maddi etmenlerin kullanılmasını kapsayan değişim işlemi sırasında; taraflar birbirlerine sahip oldukları bu şeyleri vermekte, karşılığında başka bir şeyi almaktadır. Değişime konu olan, kişi (yani köle ya da cariyeye) ise, birbirinin dengi olan şeyle değiştirilmelidir; bir çalışma ise, adaletin sağlanması yine gözetilerek birbirine eş değerdeki çalışmalar alınıp verilmelidir. Neyi kapsarsa kapsasın, değişimde adaletin sağlanması, bunu gerçekleştirecek olan iki tarafın kendi aralarında gerçekleşmektedir. Değişimin bazıları gönüllü, bazıları ise zorunluluk dolayısıyla irade dışı ve hoşnutsuzlukla gerçekleşmiş olabilir. Gönüllü değişimler, bir kimse verdiği karşılığında eşit olduğuna inandığı mala ya da köleye sahip olduğu anda edindiği hoşnutlukla gerçekleşir.

Böyle olunca, hristiyan ilâhiyatının bu dünyaya yönelik uygulaması; köle ya da cariyeye olarak insanı da kapsayan her türden mülkün edinilmesi, kullanılması ve devredilmesinin yanı sıra, bunun değiştirilmesinde de eşitliğin sağlanması yoluyla adaletin gerçekleştirilmesi üzerinde odaklaşmıştır. İnsanın, köleliği ya da cariyeliği kabul edilmiş, alınıp satılması benimsenilmiş; ancak, mal ve para şeklinde gerçekleşen değişimde eşitlikten sapılarak edinilen servette başkasının hakkının olmasına tahammül edilememiştir. Bu nedenle, orta çağ Katolikliğini, mülk edinme hakkı ile sahip olunan mülkün değiştirilmesinde üstlenilen görevler olmak üzere, iki ana başlık altında irdelemek gerekmektedir.

V. SONUÇ

Bütün vahiy kitapları, kölelik/cariyelik düzenini, asla değişmeyecek ve değiştirilemeyecek olan, Tanrı'nın kurduğu bir kişisel teslimiyet bağı olarak kutsal kılmıştır. Vahyi tek meşruiyet kaynağı olarak kabul eden orta çağın ilahiyatçıları da, insanlığın onurunu hiçe sayan köleliği ve cariyeliği, Tanrı'nın inançsızlara verdiği bir ceza olarak yorumlamışlardır. İlahiyatçıların, 'öldürmeyeceksin' emrini kölelik düzenine uyarlamasıyla, kölelik ve cariyeliği serfliğe dönüştürerek, kişisel teslimiyet bağı üzerine kurulan feodal toplumun imanını oluşturmuşlardır.

Kölelik düzeninin bu gün tamamıyla yıkılmış olması, vahyin insan sözü olduğunun ve bu günü kapsamadığının kesin bir delilidir. Zira semai dinleri

oluşturan vahiy kitaplarından hiç birisi, bu vahiy metinlerine dayanarak yorum getiren ilahiyatçıların hiç birisi, Seneka'nın insani yaklaşımını gösterememiş ve kurtuluş ümidini de verememiştir:

“Tümümüz, aynı kaynaktan geliyoruz, aynı kökendeniz; daha başı dik ve iyi eylemlerde bulunabilmek için, daha yetenekli olmak dışında hiç kimse başkasından daha soylu değildir. Adları unutulmuşlardan gelse de, talih onun yüzüne hiç gülmemiş olsa da, hiçbir insanı küçümseme. Azatlı köle, yabancı kökenli bir soydan gelmiş olsan da, kaldır başını cesaretle, şecerendeki belirsiz adları hiç düşünme, kökeninde seni büyük bir soyluluk bekliyor.” (Ertop K., Yetkin Ç., 1985; 219)

Seneka'nın bu sözleri karşısında, kölelik/cariyelik düzenini meşru kılmış olan bütün vahiy kitaplarının sözlerinin ve öngörülerinin hiçbir değeri yoktur.

KAYNAKLAR

- Aristo, Politika, İstanbul – 2002.
Barnes A., The church and slavery, Parry & McMillan, Philadelphia, 1969.
Bloch M., Slavery and serfdom in the Middle Ages: selected essays, University of California Press, Berkeley, 1975.
Buckland W.W., The Roman Law of Slavery; the Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian, Cambridge University Press, Cambridge, 1948.
Ertop K. Yetkin Ç., Sosyo-Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul, 1985.
Garlan Y., Slavery in ancient Greece, Cornell University Press, Ithaca, 1988.
Hezser C., Jewish slavery in antiquity, Oxford University Press, New York, 2005.
Jay W., An examination of the Mosaic laws of slavery, M.W. Dodd, New York, 1954.
Josiah P., Bible defence of slavery, Negro History Press, Detmit, 1969.
Murray G., Slavery in the Arab world, Fortress Press, New York, 1989.
Pinley M.I., Ancient slavery and modern ideology, Chatto & Windus, London, 1980.
Schaff P., Slavery and the Bible. A tract for the times, M. Kieffer & Co.'s Caloric Printing Press, New York, 1961.
Stuart R., Slavery as recognized in the Mosaic civil law, Rollo & Adam, Toronto, 1965.
Wiedemann T., Greek and Roman Slavery, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981.